

ОНТИЧКИ МОМЕНАТ (У) УМЕТНОСТИ

Апстракт: Онтологија уметности отвара бројна питања у вези са уметношћу, са оним шта уметност чини уметничким, извором дела уметности и уметничког смисла, и сл. Ова и слична питања упућују нас на исцрпну философску потрагу за феноменом бића уметности које се разоткрива кроз и преко уметности. Биће уметности се не појављује само у акту стварања, него и у акту примања. То је један онтички однос, а није доживљај лепоте. Естетски феномен јесте једно онтичко збивање. Свет дела уметности поседује онтолошке карактеристике на темељу којих он постаје један самосталан свет. У свету уметности нарочито је проблематичан феномен уметничке форме. Свет (дела) уметности налази свој извор у самоме уметнику.

Кључне речи: онтологија уметности, биће уметности, извор (дела) уметности, естетски феномен, уметник, форма.

Увод

Једно од најтежих и најзахтевнијих питања не само естетике као философске дисциплине, него и философије уметности јесте, заправо, онтички моменат (у) уметности. Зашто? Да бисмо могли на философски начин да приђемо целокупном феномену уметности, неопходно је да, пре свега, поставимо круцијално питање: Шта уметност јесте? У погледу овога преозбиљног питања Мирко Зуровац је још експлицитнији, те поставља питања: „Шта је умјетничко у умјетности? Шта умјетност чини умјетношћу? У ком свом моменту једно умјетничко дјело постаје оно што јесте: умјетност која нас увијек привлачи својом необичношћу и зачуђује својом сложеностју? Шта је потребно да би се појавило оно умјетничко? Гдје је извор умјетничког смисла? (...) Имамо ли могућност да на основу неких поузданих индикатива утврдимо шта је умјетност?“¹ Овим и сличним питањима у први план се по-ставља феномен уметничког бића, односно појам готовог дела уметности као централни и кључни за целокупну естетску мисао. Питање готовог/створеног дела уметности не може се поставити без питања о његовом ствараоцу – уметничком генију, јер

¹ Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 7.

„умјетник-стваралац онтички фундира једна нови свијет, који је почео да бивствује првенствено естетски, иако није напустио физички начин бивствовања.“² Уметничко дело је то које постоји објективно. Оно као такво не зависи од тога да ли га и у којој мери примамо и доживљавамо, исто као што и биће постоји независно од наше свести.

Анализа проблема

Раз-откривање бића кроз уметност

Да бисмо покушали до-мислити сам смисао феномена уметности морамо се запитати на који начин је могуће раз-открити уметничко биће. Тај корак у естетици свакако је могуће започети кроз естетско-философску анализу естетског феномена. Естетски феномен се раствара на два дела, естетски предмет и естетски акт³. Занимљиво је само промишљање феномена уметника/генија (када је реч о акту ствараоца), то јесте деловању уметника који у своје уметничком делању раз-открива тајну бића (кроз уметничко стварање). Акт генија/уметника заправо јесте акт који духовној вредности даје могућност објективног постојања. „Идеје за рад долазе ми у *обилу*, а то се чини да, иако сам у свему осамљен, немам времена да мислим или да осећам...“⁴ У своје уметничком делању уметник/стваралац духовну вредност претвара у биће. Философско мишљење кружи око дела уметности да би продрло у њега, да би на видело изнело биће које у себи оно скрива. „Зато не изненађује што битно мишљење намјењује умјетности функцију откривања битне истине. Битна истина је истина бића. Биће је извор сваке битне истине, чији је најзначајнији траг присутан у дјелима оних мислилаца и умјетника који нису заборавили на изворни значај бића за све истинито и све велико. Не треба заборавити на изворну и суштинску повезаност мислилачког казивања и умјетничког стварања, јер и једно и друго трагају за тајном бића, која кроз све просијава и нама се појављује свуда, али нигдје

² Ибид, стр. 7.

³ Естетски акт се у естетици дели на – акт ствараоца и акт примаоца/рецепцијента дела уметности.

⁴ Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book, стр. 136. Ван Гог даље каже да заправо потрага за бићем у уметности кроз сам акт сликања проговара и сам сликар када каже: „Ти си добар према сликама и знај добро да, што више размишљам, више осећам да нема ничега што је стварније уметничко, од љубави према људима (...) коначно, Грци и Французи и стари Холанђани прихватили су уметност, а ми видимо како уметност увек ускрсава након кобних назадовања, и ја не верујем да би било поштеније када би се човек из тог разлога гнушао уметника и њихове уметности.“ У: Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book, стр. 136 - 137.

потпуно не открива и не исцпљује.“⁵ Биће се не про-јављује само у акту стварања, него и у акту примања, јер акт примаоца дела уметности у том бићу препознаје дух, јер га на један непосредан начин схвата и непосредно осећа његова дејства. Свакако морамо приметити да стваралачки акт открива и претвара могућности у стварност, а да прималачки акт у тој истој (уметничкој) стварности препознаје могућност и као стварност их доживљава.

Иван Фохт нас је упозорио да се овде ради о једном онтичком односу, а никако о самом доживљају лепоте, јер естетски феномен јесте једно онтичко збивање, зато јер сам стваралац/уметник стварајући своја уметничка дела по-рађа једно ново биће/а, а његова публика на основу осећаја тога (уметничког) бића изграђује свој естетски доживљај.

Снага уметника/генија јесте у томе што он „види“ једну идеалну могућност, једну нестварну форму без тела, а затим дајући јој тело, уметник је претвара у дело уметности, односно уметничку стварност. „Биће бивствујућег је оно у себи најсталније, увијек себи једнако, савршенство себи потпуно довољно. Као такво, оно је најпривидније, најсјајније, најљештавије, укратко: *најљепше*.“⁶ С друге стране, акт примаоца дела уметности доживљава га тек у сукобу са стварношћу (која му је позната), јер он делу уметности прилази тек када у њему пронађе нешто што је у складу са личним искуством које је стекао у свакидашњем животу. Ако прималац посматра дело уметности кроз лични поглед на свет, тада му се он не препушта, нити му се предаје, нити остаје код њега, нити пак застаје код његовог специфичног естетског садржаја. У тим моментима прималац дела уметности се само одбија од површину и оно вањско и тиме се удаљава у асоцијације, то јесте у сам садржај који са самим делом нема никакве везе. Ово није специфично само за примаоца дела уметности, него важи и за самог ствараоца/уметника/генија, јер и код њега

⁵ Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 77.

⁶ Ибид, стр. 129. М. Зуровац даље каже: „Под љепотом Грци су подразумевали кроћење и савлађивање... Ми смо заборавили овај изворни смисао љепоте. За нас љепота остаје одређена за уживање: оно што опушта и одмара... Ни естетика не иде даље од овог схватања када тумачи умјетност као приказивање онога што је лијепо у смислу онога што је допадљиво и што се допада. Нема битне разлике између захтјева да умјетност морално уздиже нарави, и увјерења да она служи задовољавању истанчаних осјећања естета и познавалаца естетских вредноста. Све до нашег времена естетика је доводила умјетност у везу са љепотом, а не са истином. Истина припада логици, а љепота естетици. У свакидашњем говору израз 'лијепе умјетности' означава она дјела која се односе на љепоту за разлику од занатских производа чији превасходни циљ није љепота. Супротно таквом увјерењу Хајдегер сматра да треба направити разлику између умјетности и љепоте, јер вјерује да у лијепој умјетности није умјетност оно што је лијепо, већ да је називамо тако само зато што открива чисто сијање привиђање бића и тако производи лијепо. Тако лијепо остаје пука посљедица дјелатног чина; стога оно није конститутивни елемент умјетничког дјела, јер посљедица не може бити конститутивни елемент свог узрока.“ У: Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 129 - 130.

налазимо неестетске ставове о животу и асоцијације, па се и сам естетски предмет много теже остварује у неким уметничким врстама. „Усамљеност је прилично мучна ствар, човек се осећа као у затвору. Ипак, још увек не могу да тврдим до које ће мере то унапредити моје послове. То, усталом, ни ти не чиниш. Ја се, са своје стране, често осећам боље међу људима који не знају чак ни за реч усамљеност, на пример, међу сељацима, ткачима, него цивилизованом свету. То је за мене права срећа. Тако сам се, откако сам овде, присно зближио са ткачима.“⁷ Салвадор Дали у својој књизи *Ја сам геније* такође о томе сведочи следећим речима: „Више те не муче заглупљујуће новчане бриге. Можеш почети да трошиш време на своја већа дела, она која из највећих својих дубина желиш да започнеш (...) Ништа ми није. Знам да је моја слава ту, зрела као смоква са Олимпа. Довољно ми је да стегнем зубе и да жваћем да бих јој осетио укус. Немам никакав разлог за бригу. А ипак, тај немир расте а ја не знам ни куда иде ни одакле долази. Али он је тако снажан да ме плаши. Ево шта ми је: не постоји ништа чега бих се бојао, али се бојим страха, а тај страх од страха изазива у мени страх. Мој страх од страха бивао је све одређенији. Бојао сам се да ћу полудети и умрети.“⁸

Према томе, естетском феномену се може прићи на два начина, полазећи од естетског акта или полазећи од естетског предмета. Овим нам онтологија уметности поставља претежак задатака, како раз-откривати прелаз од Небића у Биће. Када бисмо успели доћи до извесне спознаје овога феномена тада бисмо са сигурношћу могли прићи ближе самој тајни уметности. Биће уметности се по-рађа у односу у коме чак и незнатни помак једног елемента уклања са површине другог, и уношење трећег и управо тада, а што је један својеврсни преседан, биће изненада ишчезава. Свако дело уметности може из себе преко философске анализе по-казати низ елемената, својстава и видова, који се сви до једнога слевају у један моменат и све их као такве по-везује управо један невидљив потез уметника. Свим тим деловима одредбе и саму намену при-даје унутрашња структура

⁷ Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book, стр. 67.

Он даље каже: „Вратио сам се кући и док сам седео испред ватре, закључио сам да сам зачуђујуће гладан (...) Али ево како је то овде. Имаш потпуно исти утисак као да си, на пример, на изложби Стотину ремек-дела. Шта доноси дан попут овога? Ништа, осим мноштва крокија. Па ипак, доноси нешто друго: спокојну жељу за радом.“ У: Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book, стр. 66.

⁸ Dali. Salvador (2008): *Ja sam genije*. Novi Sad: SOLARIS, стр. 112 - 113.

С. Дали нам то појашњава следећим речима: „Више нисам спавао. Био сам обузет немиром. Преко дана, кукавички сам трчао да се склоним међу рибарима који су чекали престанак трамонтане. Приче о њиховим несрећама помало су ме ослобађале мојих опсесија. Испитивао сам их о њиховом страху од смрти. Они га нису познавали.“ У: Dali. Salvador (2008): *Ja sam genije*. Novi Sad: SOLARIS, стр. 113.

уметничког организма. Као такви они постају функција те унутрашње структуре. Тајна дела уметности (и уметности уопште) потражује се у односима, а не у садржајима, чиме се предодређује могућност самог решења. Тако се у први план по-ставља функција која долази од стране духа и она је та која односима даје уметничка својства.

Онтолошке карактеристике света (дела) уметности

Свет (дела) уметности поседује онтолошке карактеристике на темељу којих он и постаје један самосталан свет. Ми оправдано отварамо питање: Шта је потребно да би настао и опстао свет уметности?! Један од могућих одговора би се могао назрети кроз став да свет уметности мора поседовати следеће како би могао настати и опстајати: одређене особине, успоставити однос који не заостаје и који се не прекида ни на једној тачки нити на једном елементу, него се, кружећи у себи, тек у завршној и заокруженој целини смирује. Управо на темељу тога свет уметности мора поседовати унутрашњу хомогеност и конзистентност. Такође, он у себи мора покренути изврстан развој и збивање. Свет уметности мора све сувишне елементе одстранити и све постојеће детаље изабрати на тај начин да ни један не може се другим надоместити или заменити, испустити или додати. Сви елементи света уметности морају бити на логичан начин повезани и уједињени и као такви они морају пробудити утисак да је он као такав произашао из једино духовне потребе (својим извирањем на површину мора са собом и на себи понети капљице духа). И наравно, оно што је незаобилазно јесте што свет уметности мора поседовати самосталност. Свих ових седам карактеристика уметничког бића, односно естетског предмета, по самом мишљењу Ивана Фохта, тичу се саме форме, док су релације интерне између елемената дела уметности. Уметнички садржај јесте, како каже Иван Фохт, „ткиво самог умјетничког дјела, његова интимна унутрашња структура чији карактер овиси о цјелини и распореду дијелова међу собом“, што значи да елементи дела уметности морају успоставити хармоничне односе оквира дела, а што нам показује и само егзистирање неприказивачких уметности.

Из уметничке форме произилази садржај дела уметности који јесте самостална структура. Ова уметничка форма се поставља сама од себе и из себе зрачи. Шта је заправо уметничка форма? Уметничка форма јесте она форма која организује и синтетизује ткиво саме уметности. Она је постављање специфично уметничког садржаја, а идеје у њој стоје

пре дела уметности и као такве оне траже своју (властиту) форму. Уметнички садржај се може изрећи само на један и непоновљив начин. Уметнички говор је форма којом је обухваћено једно значење. Према томе, дело уметности јесте форма којом је сам уметнички говор обухваћен и управо зато се садржина и форма могу доживети у једном фрагменту, а садржај и његова форма само у целини дела. Дело уметности се може схватити као комплекс најразличитијих момената и видова међу којима је један естетски и који се као такав може тражити само унутар дела уметности, али се поклапа и са појмовним обимом.

Естетски моменат је уметнички моменат дела уметности, а естетско дејство дела уметности произилази из његове онтичке структуре и материјалне присутности. Дух може непосредно засветлити на материји и он се може објективирати само у делу уметности и то само на уметнички начин. Услови за ову објективацију супростављају се његовој природи. Зашто? Из разлога што дух мора „ући“ у материју да би могао објективно постојати, а да би могао остати „чист“, дух мора из материје трансцендирати. Умеће уметности је у толико веће уколико омогућује што већу трансценденцију из чулно непосредног. Свакако да дух јесте нешто идеално, а материја нешто реално. Зато и уметност није на нивоу стварности. „У умјетничком дјелу истина бивствујућег поставља себе у дјело и тако долази до свог властитог сијања.“⁹ Суштина уметности не даје приказани предмет на начин тога приказа, јер приказ као такав у њој и непостоји, и зато се идеални карактер уметности не односи на идеје, него на природу саме уметности. Уметност је по својој природи идеална. Природа дела уметности састоји се у томе што естетски предмет себи подвргава реални предмет као би могао постојати, али и могао бити опажен.

Уметник - извор (дела) уметности?!

Свет (дела) уметности нам показује да у њему није све дозвољено, нити пак могуће. Зашто? (Уметничке) могућности зависе од духовног богатства уметника, а уметник зависи

⁹ Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 130. Он даље каже у вези са овим: „Насликани пар сељачких ципела стоји у свјетлу свог властитог бића. Суштина умјетности пребива и дјелује у умјетничком дјелу чија најизворнија реалност налази своје најнепосредније испуњење у догађању битне истине која се састоји у откривању бића бивствујућег.“ У: Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 130 - 131.

о теоријски датим могућностима. „Умјетник се уништава да би се кроз њега појавило умјетничко дјело. Зато нема сумње да је његов деструктивно-стваралачки чин водио директно органској суштини умјетничког дјела и његовом у-себи-стајању, који за нас увијек остају проблематични.“¹⁰ Овим су одређене трансценденталне и трансцендентне могућности уметности.

Уметник је први узрок дела уметности. Уметник јесте релативно слободан. „Шта бих још могао да кажем? Да све више и више желим да се поново латим, без журбе, то јесте без нервозне наглости, мирно и спокојно, свих својих студија фигура, почињући од почетка. Хтео сам да моје познавање акта и структуре фигуре буде такво да могу радити напамет. Ми смо у четвртој четвртини века који ће завршити горостасном револуцијом. Али претпостављам да обојица још видимо њен почетак, пред крај свога живота. Но извесно је да нећемо упознати боља времена чистог зрака и освежења целог друштва након тих великих олуја. Али једна ствар је важна: а то је да човек не превари лаж своје епохе, ипак не у тој мери да он у њој не забележи нездраве и депримирајуће часове који предходе олуји. И да не каже: нас мучи тескоба, али будућа поколења ће моћи да дишу слободније.“¹¹ Уметник је свестан стварности у којој егзистира. Он је слободан и неслободан у исто време. Његова слобода проистиче из његове могућности да бира, али он може бирати само оно што му је понуђено. Овде се отвара питање: На који начин постоји отвореност за слободу уметника? Тај простор се отвара у детаљима уметничке праксе, односно кроз и преко створенога дела уметности. На овај начин уметност не само да се приближава стварности, него и сама постаје стварност, али само у зависности о идеалној могућности. Реалитет јесте стварност која се своди на основу покретања и промицања у простору и времену у коме се свест пита и о могућности реалитета. Сама уметност се, пак, равна према идеалитету. Реалитет и уметност по садржајима не можемо разликовати, а саме слојеве (физикални, органски, витални, психички, модални, идејни) можемо наћи и изван умјетничког подручја.

¹⁰ Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, стр. 131.

¹¹ Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book, стр. 99 - 100.

Закључна разматрања

Дело уметности није онтолошки аутономно. Зашто? Из разлога што уметник није у могућности да из себе даје творевину чија идеја није већ пре његовог стваралачког чина заснована у свету идеалних могућности. Да би дело уметности постало стварно, оно пре свега мора бити могуће, то јесте оно мора бити објективно утемељено у једној естетској релацији која је дата поред свих других идеалних могућности.

Уметник је тај који мора поседовати свест о томе да су само одређене форме естетичне. Уметник мора поставити разлику између утемељења његовог властитог дела у свет идеалних могућности, то јесте у његовој способности да пре-позна идеалне „прототипове“, као и у његовој „моћи“ предочавања материјалне стварности.

Дело уметности јесте онтички хетерономно. Ипак, његов стварни темељ се налази у идеалним изворима. У самом односу „уметност – стварност“ модификују се (с обзиром на појединачне уметничке врсте) разлике између уметничке концепције и њене обраде, између уметникове идеје и њене конкретизације, између оригинала и копије, између чина егзистенције дела у његовој објективној презентацији и у свести примаоца, између начина егзистенције дела у прошлости и у садашњости.

Дело уметности обогаћује људску предметност, јер уметност је та која гради мноштво могућности које би без ње остале само идеалне, а она управо те могућности преводи у реалитет. Уметност нам омогућује да видимо оно што би без ње остало невидљиво и изриче оно што би без ње остало неизрециво. Преко обрађене теме дело уметности уграђује духовне вредности у материју, па се према томе трећи, најдаљи план – метафизичко – духовни, преноси кроз други, други уноси у први (конкретни план) који чулима (ни)је непосредно отворен.

Онтолошка анализа уметности нас упућује на готова дела уметност, јер је дело уметности најобјективнији естетски моменат који омогућује да буде до максимума „предметан“. Уметност не треба да својим детаљима комуницира са детаљима појединачног предмета, него са могућностима тога предмета и као таква уметност не мора преузети ствар у њиховом непромењеном облику. Уметност даје могућностима које чине један појам (свакој посебно) једну стварност и зато се могућност може посматрати и као једна чисто спознајна категорија.

Уметност обогаћује човеков дух на мноштво начина, тиме и стварност. Она не подражава стварност као предмет него као узор за остваривање, у чему лежи њена истинска лепота, њена „магијска“ моћ привлачности кроз целокупну историју човековог постојања. Човек се уметности не може одупрети. Свесно или несвесно он јој се препушта да га „увуче“ у само (дело) уметност(и) и да ту про-нађе „загубљено“, али и не заборављено – БИЋЕ!

Литература

- Арган. Г. Ц. (1992): *Студије о модерној уметности*. Београд: Полит.
- Van Gog. Vinsent (2002): *Pisma bratu*. Beograd: Stoper Book.
- Dali. Salvador (2008): *Ja sam genije*. Novi Sad: SOLARIS.
- Дамљановић. Милан (1984): *Струјања у савременој естетици*. Београд: Полит.
- Дерида. Жак (2001): *Истина о сликарству*. Никшић: Јасен.
- Zurovac. Mirko (1986): *UMJETNOST kao istina i laž bića. Jaspers, Hajdeger, Sartr, Merlo-Ponti*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske.
- Foht. Ivan (1976): *Tajna umjetnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Foht. Ivan (1959): *Istina i biće umjetnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
- Хајдегер. Мартин (1982): *Мишљење и певање*. Београд: Полит.
- Ингарден. Роман (1991): *Онтологија уметности. Студије из естетике*. Нови Сад: Књижевна заједница.
- Лангер. Сузан (1990): *Проблеми уметности*. Ниш: Градина.
- Леонардо. Да Винчи (1960): *Трактат о сликарству*. Београд: Култура.
- Тен. Иполит (1955): *Филозофија уметности*. Београд: СКЗ.
- Узелац. Милан (1989): *Друга стварност*. Нови Сад: Књижевна заједница.

ONTIC MOMENT IN ART

Summary: Ontology art raises a number of questions such as .: What is art; what makes art art; where is the source of works of art; where is the source of artistic sense and the like. All these and similar questions leads us to a comprehensive philosophical search for the phenomenon being art that reveals itself through and through art. There will be art does not appear only in the act of creation, but also in the act of receiving. It is one ontically relationship, and not the experience of beauty. The aesthetic phenomenon is one ontic event. The world of work of art has ontological characteristics on the basis of which he becomes an independent world. In the art world, the most problematic is the phenomenon of the art form. World (part of) art finds its source in the very artist.

Keywords: ontology of art being art, the source (part of) art, an aesthetic phenomenon, artist, form.